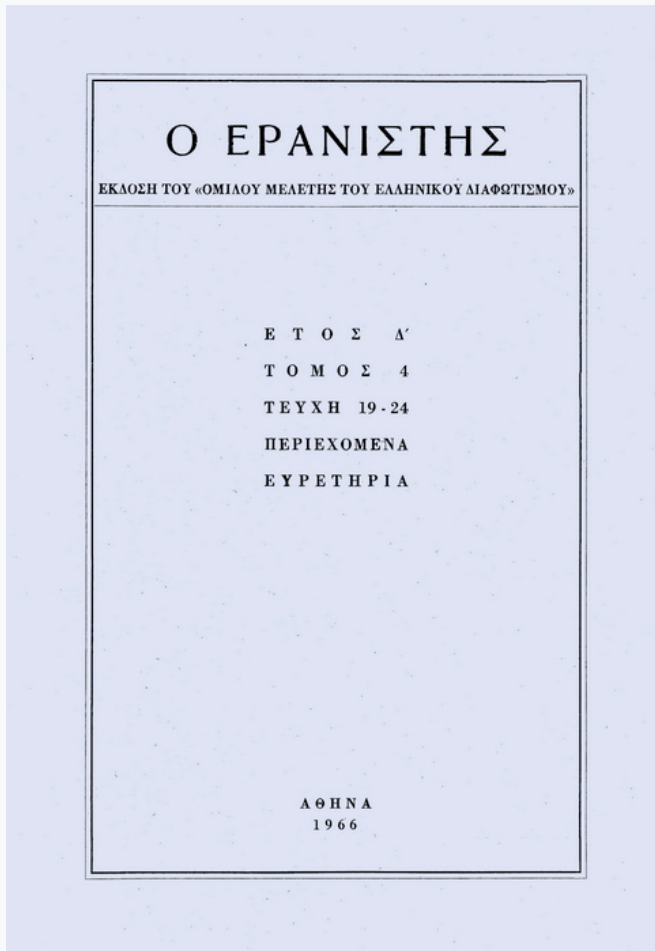


The Gleaner

Vol 4 (1966)



Ελληνική μετάφραση του Δον Κιχώτη (περιγραφή ενός κώδικα)

Λουκία Δρούλια

doi: [10.12681/er.9657](https://doi.org/10.12681/er.9657)

Copyright © 2016, Λουκία Δρούλια



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δρούλια Λ. (2016). Ελληνική μετάφραση του Δον Κιχώτη (περιγραφή ενός κώδικα). *The Gleaner*, 4, 25–29.
<https://doi.org/10.12681/er.9657>

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΟΝ ΚΙΧΩΤΗ (ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΝΟΣ ΚΩΔΙΚΑ)

Οι δύο πρώτες ενότητες του πρώτου μέρους του έργου *Δόν Κιχώτης*, μεταφρασμένες έλληνικά, περιέχονται σε κώδικα άκέφαλο, του όποιου μικροταινία υπάρχει στο ΚΝΕ/ΒΙΕ κατά παραχώρηση των κατόχων του.

Ο κώδικας, άχρονολόγητος, θα πρέπει να τοποθετηθώ, με βάση την γραφή του, στο δεύτερο μισό του 18ου ή στη πρώτη δεκαετία του 19ου αί. Το μόνο πρόσθετο στοιχείο που παρέχεται, εκτός από την γραφή, έφύσον λείπει ή σελίδα του τίτλου, είναι ή υπογραφή στο τέλος: «Σμαράγδα δόμνα». Προφανώς πρόκειται για σύζυγο ήγεμόνα¹ τής Μολδαβίας ή τής Βλαχίας, ή όποια υπέγραψε τον κώδικα αυτό είτε ως κάτοχός του είτε ως μεταφράστρια του έργου του Θερδάντες.

Με το όνομα Σμαράγδα—πολύ συνηθισμένο στις φαναριώτικες οικογένειες—είναι γνωστές όρισμένες έλληνίδες που έγιναν δόμνες από το γάμο τους με ήγεμόνες των παραδουναβείων χωρών.

Τό 1728 συναντάμε μια «Σμαράγδα δόμνα» ν' άλληλογραφώ με τον Χρύσανθο Νοταρά². Πρόκειται για την 3η σύζυγο του Νικολάου Μαυροκορδάτου, στην βιβλιοθήκη του όποιου περιλαμβάνονται δύο εκδόσεις του έργου του Θερδάντες³. Ο Νικ. Μαυροκορδάτος όπως είναι γνωστό απέθανε τό 1730. Παρόλο όμως που ή τρίτη αυτή σύζυγός του έζησε αρκετά χρόνια ύστερα από τον θάνατό του—όπως μαρτυρείται και από ρουμανική έπιγραφή του 1745 στο ναό Foișorul ή Σμαράγδα απέθανε κατά την διάρκεια τής τετάρτης ήγεμονίας του Κωνσταντίνου Μαυρο-

1. Θα πρέπει όπωσδήποτε να δεχθοώμε ότι ή λέξη «δόμνα», σημειωμένη ύστερα από ένα γυναικείο όνομα, αποδίδει τον έπίσημο τίτλο του προσώπου και δέν είναι άπλώς μια προσφώνηση. Στην περίπτωση αυτή τό «δόμνα» χρησιμοποιείται για τίς συζύγους των ήγεμόνων, όπως και τό «δομνίτζα» για τίς κόρες των ήγεμόνων.

2. Hurmuzaki, *Documente*, τ. 14, μέρος 2ο, σελ. 994, κ.ά.

3. N. Iorga, *Pilda bunilor domni*

din trecut, στο *Annales de l'Académie Roumaine*, σειρά 2η, том. 37, Βουκουρέστι 1915. Στόν Κατάλογο τής Βιβλιοθήκης του Κων. Μαυροκορδάτου (σ. 85-120) αναφέρονται δύο εκδόσεις του Δόν Κιχώτη, μια γαλλική: *Histoire de l'admirable Don Quichotte de la Manche*, 8ο, vol. 6, Lyon 1718 (σ. 115) και μια ιταλική: *Don Chisciotte della Mancina*, 8ο, vol. 2, Roma 1677 (σ. 118).

κορδάτου¹—πάλι πρέπει να θεωρήσουμε ότι τα χρόνια αυτά είναι πρώϊμα για να της προσγράψουμε την μετάφραση του Δόν Κιχώτη.

Πολύ αργότερα, συναντάμε μιὰ άλλη «Σμαράγδα δόμνα»², τὴν σύζυγο τοῦ Σκαρλάτου Καλλιμάχη, ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας τὸ 1806, 1807-1810 καὶ 1812-1819. Οἱ χρονολογίες αὐτὲς μᾶς φέρνουν πιὸ κοντὰ στὴν ἐποχή, ὅπου θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ τοποθετήσουμε τὸν κώδικα. Ἡ γραφή εἶναι τοῦ 2ου μισοῦ τοῦ 18ου αἰ. ἀλλὰ μπορούμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ γραφικὸς χαρακτήρας ἑνὸς γραφέα τοῦ 1770 ἢ 1780 δὲν ἀλλάζει οὐσιαστικὰ ὡς τὸ 1810 ἢ 1820.

Ἄν τώρα ἡ «Σμαράγδα δόμνα» εἶναι ἀπλῶς κάτοχος τοῦ κώδικα ἢ ἂν ἔχη μεταφράσει ἢ ἴδια τὸ ἔργο τοῦ Θεοβάλτες, πάλι μᾶς εἶναι ἀγνωστο. Δὲν εἴμαστε βέβαια ἀναγκασμένοι νὰ θεωρήσουμε τὴν «Σμαράγδα δόμνα» ὡς μεταφράστρια τοῦ κειμένου, ἐπειδὴ ἔχει ὑπογράψει στὸ τέλος τοῦ κειμένου. Ὅρισμένα ὅμως στοιχεῖα, ποὺ ὑπάρχουν στὴν μετάφραση, ἴσως ὑποδηλώνουν τὴν γυναικεία προέλευσή της. Οἱ ὕβρεις π. χ., τὰ ἐρωτικὰ ἄσματα καὶ ἡ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή δὲν ἔχουν μεταφρασθῆ καὶ ἔτσι μένουν στὸν κώδικα ἄγραφες οἱ ἀντίστοιχες σελίδες. Ἴσως ἀπὸ σεμνοτυφία ἴσως πάλι παρελείφθηκαν τὰ τμήματα αὐτὰ γιὰ ν' ἀποδοθοῦν ἀργότερα ἔμμετρα (στὸ γαλλικὸ κείμενο τοῦ Δόν Κιχώτη, ποὺ συμβουλευθήκα³, τὰ ἐρωτικὰ ἄσματα καὶ ἡ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή εἶναι ἔμμετρος, οἱ ὕβρεις ὅμως σὲ πεζό). Ἀξίζει ἀκόμα νὰ σημειωθῆ, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν βοσκῶν Χρυσόστομος καὶ Ἀμβρόσιος ἔχουν ἀντικα-

1. *Inscriptiile medievale ale Romaniei*, τομ. Α': *Orasul Bucuresti*, ἔκδοση τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, Ἰνστιτοῦτο τῆς Ἱστορίας, Βουκουρέστι 1965, σ. 258-9, ἀρ. 138, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἐπίσης στὸν Κατάλογο χειρογράφων τῆς Ζωγραφείου ἀναφέρεται ἐπιστολὴ τοῦ 1742 πρὸς «Δόμνη Σμαράγδα»: πιθανὸν νὰ εἶναι ἢ ἴδια, βλ. Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, *Δύο κατάλογοι ἑλληνικῶν κωδίκων ἐν Κωνσταντινουπόλει...* Β', *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ «Ζωγραφείου» ἑλληνικῶν κωδίκων* στὸ περ. *Izvestija Rus-skago Archeologiceskago Instituta v Konstantinopole*, τόμ. 14, 1909, τεύχ. 2-3, σ. 62. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν Σμαράγδα Σταυρο-

πόλεως, τρίτη σύζυγο τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου βλ. Α. Stourzda, *L'Europe Orientale et le rôle historique des Maurocordato*, Παρίσι 1913, σ. 95, καὶ τὰ ἔργα στὰ ὁποῖα παραπέμπει ὁ Stourzda, P. N. Nasturel, *Biserica Stavropoleos* καὶ J. Filitti, *Asezamintul cultural Mitrop. Dositeiu Filitti*, Βουκουρέστι 1910.

2. J. Blancard, *Les Mavroyeni*, Παρίσι 1909 τόμ. Α', σελ. 598. Βλ. ὑπογραφή τῆς Σμαράγδας Καλλιμάχη σὲ πωλητήριο ἔγγραφο τῆς 15ης Μαρτίου 1820 ἐκδομένο στοῦ Ν. Iorga, *Documente privitoare la familia Calimachi*, Βουκουρέστι, τόμ. Α', σ. 601.

3. Cervantès, *L'Ingénieux Hidalgo Don Quichotte de la Manche*. Tra-

τασταθῆ ἐδῶ, ἴσως ἀπὸ εὐσέβεια, μὲ ἄλλα ποὺ θυμίζουσι λιγώτερο πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ποὺ ἀνήκουσι πρὸ τυπικὰ στὸ εἰδυλλιακὸ εἶδος: Μυρτίλος καὶ Ἔργαστος.

Ὅσο γιὰ τὸ πρότυπο, τέλος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐγίνετο ἡ μετάφραση, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἰταλικό, ἂν κρίνουμε ἀπὸ ὀρισμένες λέξεις ἢ τύπους ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὸν κώδικα αὐτὸ (δοσταρία, σινιόρα, Δουλιτζίνα κ.ἄ.).

Ἀκολουθώντας τὸ γενικὸ ἐκπολιτιστικὸ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς τους πολλές δόμνες καὶ δομνίτζες, ἀσχολήθηκαν μὲ μεταφράσεις ἀπὸ γαλλικὰ ἢ ἰταλικὰ πρότυπα (Ραλοῦ Σούτσου, Αἰκατ. Σούτσου¹ Ραλοῦ Καρατζᾶ²). Οἱ φαναριῶτες ἠγεμόνες ἐξᾴλλου στὴν προσπάθειά τους νὰ διοχετεύσουσι τὰ εὐρωπαϊκὰ «φῶτα» στὶς παρίστριες ἠγεμονίες ἐνθάρρουναν πολὺ τὶς μεταφράσεις ἠθικοδιδασκτικῶν ἔργων. Ἔτσι γιὰ πρώτη φορά, ὅσο ξέρουμε, τὸ 1741 μεταφράζονται οἱ κωμωδίαι τοῦ Μολιέρου³ «διὰ προσταγῆς τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ θεοσεβεστάτου Αὐθέντου καὶ Ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου, κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Νικολάου βοεβόδα Μαυροκορδάτου». Σὲ ἄλλο χειρόγραφο, ποὺ γράφηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ., ὑπάρχει ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Voltaire «ἡ δομνίτζα τῆς Βαβυλωνος», μὲ τὴν παρακάτω ἐπεξηγήση: «πλάσμα ἠθικὸν ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς τρόποις ρητορικοῖς διαφόροις, τὴν μὲν κακοήθειαν ἐμπαίζει καὶ διασύρει, συνίστησι δὲ τὴν χρηστοθήθειαν, καὶ ἀπλῶς τὸ ὀρθῶς φρονεῖν περὶ τῶν πραγμάτων· παρενεῖρει δὲ καὶ τινα περιέργα ἄλλα⁴». Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πνευματικὸ κλίμα λοιπὸν θὰ πρέπει νὰ ἐντάξουμε καὶ τὴν μετάφραση τοῦ Δὸν Κιχώτη, ἔργο, τὸ ὁποῖο συνέθεσε ὁ Θεοβάντες γιὰ νὰ διακωμωδήσῃ τὰ ἄφθονα romans de chevalerie ποὺ εἶχαν μεγάλη διάδοσιν στὴν ἐποχὴ του.

Ἡ περιγραφή τοῦ κώδικα εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Χαρτ., 20,5×15 σσ. 350 στ. 16

Τέλη 18ου αἰ. Ἀκέφαλο

σ. 15-21. Ἀρχ.: ...ρον νὰ δώσῃ μίαν ματιάν. Τελ.: καὶ εἰς τὰ πράγματά του.

duction nouvelle précédée d'une introduction par Jean Babelon; Παρίσι, 1929, 3 τόμ.

1. Βλ. Γκίνη-Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1861*, τοὺς ἀριθμοὺς 1881, 1149.

2. N. Iorga, *La société roumaine du 19e siècle dans le théâtre roumain*. Παρίσι 1926, σ. 14.

3. Βλ. Σπ. Λάμπρου, *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 15 (1921) σ. 294-5, ὅπου περιγράφει περιληπτικὰ τὸ χειρόγραφο. Μικροταινία τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο πρόκειται νὰ παρουσιάσω μελλοντικὰ, ὑπάρχει στὸ ΚΝΕ/ΒΙΕ.

4. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀνήκει στὴν Βοσβλειανὴ βιβλιοθήκη. Μικροταινία του κατέχει ὁ κ. Κ. Θ. Δημαρᾶς.

σ. 22 - 47. Κεφάλαιον Β'. "Όπου διηγείται τὰ ὄσα ἔκαμεν ὁ δὸν Κισσότης τὴν πρώτην ἡμέραν ὅπου ἐκίνησεν ἀπὸ τὴν πατρίδα του. Ἀρχ. : Ἔβαλε λοιπὸν εἰς τάξιν. Τελ. : δίχως νὰ ἔμπη εἰς τὸ τάγμα τῶν καβαλλιέρων.

σ. 47 - 72. Κεφάλαιον Γ'. "Όπου διηγείται τὸν εὐμορφον τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ὁ δὸν Κισσότης ἀρματώθηκε διὰ καβαλλιέρως. Ἀρχ. : Τοιούτης λογῆς λοιπὸν βασιανζόμενος. Τελ. : τὸν ἄφησεν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ καλόν.

σ. 73 - 101. Κεφάλαιον Δ'. "Όπου διηγείται τὰ ὄσα ἐσυνέβηκαν τὸν καβαλλιέρην μας ἀφ' οὗ εὐγῆκεν ἀπὸ τὴν ὄσταριαν. Ἀρχ. : Θέλει νὰ ἦτον πρὸς τὸ ξημέρωμα. Τελ. : παρὰ εἰς τὸ ἄλογόν του.

σ. 101 - 118. Κεφάλαιον Ε'. "Όπου ἀκολουθεῖ καὶ διηγείται τὴν συμφορὰν τοῦ καβαλλιέρου μας. Ἀρχ. : Βλέπωντας τέλος πάντων πῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ σαλεύσῃ. Τελ. : ἐπῆγαν εἰς τὸ σπῆτι τὸν δὸν Κισσότην.

σ. 118 - 144. Κεφάλαιον ΣΤ'. "Όπου διηγείται διὰ τὴν καλὴν καὶ μεγάλην ἐξέτασιν ὅπου ἔκαμεν ὁ παπᾶς καὶ ὁ περπέρης εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ πολυξέου μας εὐγενοῦς. Ἀρχ. : Ὁ ὁποῖος ἀκόμη ἐκοιμοῦνταν. Τελ. : καὶ ἐμεταγλώττισε μερικὸς μύθους τοῦ Ὁβιδίου.

σ. 144 - 164. Κεφάλαιον Ζ'. "Όπου διηγείται τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ καλοῦ μας καβαλλιέρη τοῦ δὸν Κισσότε τῆς Μαντζίας. Ἀρχ. : Ὡστόσον ἐξῆπνησε καὶ ὁ δὸν Κισσότε. Τελ. : καὶ εἶναι τῆς δυνάμεώς μου.

σ. 164 - 195. Κεφάλαιον Η'. "Όπου διηγείται τὸ νόστιμον συμβεβηκὸς ὅπου ἐσυνέβη εἰς τὸν ἀνδρειωμένον δὸν Κισσότην μὲ τοὺς ἀνεμομύλους καὶ ἄλλα συμβεβηκότα. Ἀρχ. : Ἐπάνω εἰς αὐτὸ εἶδαν τριάντα σαράντα ἀνεμομύλους. Τελ. : ὅπου διηγείται εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

σ. 196 - 215. Μέρος δεύτερον τοῦ εὐγενοῦς δὸν Κισσότη τῆς Μαντζίας. Κεφάλαιον Θ'. Εἰς τὸ ὁποῖον φαίνεται τὸ τέλος τῆς φιλονεικίας τοῦ ἀνδρειωμένου βισκαϊάνου, μὲ τὸν γενναῖον δὸν Κισσότην. Ἀρχ. : Εἰς τὸ πρῶτον μέρος αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Τελ. : ἀγκαλὰ καὶ τὸν ἔπρεπε κατὰ τὰ ἔργα του.

σ. 216 - 235. Κεφάλαιον Ι'. "Όπου διηγείται τὰ ὄσα ἄλλα ἐσυνέβηκαν εἰς τὸν δὸν Κισσότην μὲ τὸν βισκαϊάνον. Ἀρχ. : Ὁ Σάντζιο Πάντζας εἶχε σηκωθῆ. Τελ. : πλέον φανερώτερα τὴν ἀνδρείαν τῆς καβαλλιερίας.

σ. 236 - 259. Κεφάλαιον ΙΑ'. "Όπου διηγείται διὰ ἐκεῖνο ὅπου ἐσυνέβη εἰς τὸν δὸν Κισσότην μὲ τοὺς κατζικοβοσκούς. Ἀρχ. : Οἱ κατζικοβοσκοὶ τοῦ ἔκαμαν μεγάλας περιποιήσας. Τελ. : καὶ ἡ ἀλήθεια.

σ. 259 - 285. Κεφάλαιον ΙΒ'. Διὰ ἐκεῖνο ὅπου ἐδιηγῆθη ἕνας βοσκὸς εἰς τοὺς ἄλλους βοσκούς ὅπου ἦτον μὲ τὸν δὸν Κισσότην. Ἀρχ. : Εὐρισκόμενοι εἰς αὐτοὺς τοὺς λογισμούς. Τελ. : ἀπὸ μιὰν μεγάλην ὄρμην δυνατῶν κλοτζιμάτων.

σ. 285 - 323. Κεφάλαιον ΙΓ'. Εἰς τὸ ὁποῖον πέρνει τέλος ἡ ὀμίλια τῆς Μαρτζέλας, καὶ δηλοποιοῦνται ἄλλα περιεργὰ συμβεβηκότα. Ἀρχ. : Εὐθὺς ὅπου ἄρχισε νὰ χαράξῃ ἡ ἡμέρα. Τελ. : νὰ διαβάξῃ μεγαλοφῶνως αὐτὰ τὰ λόγια.

σ. 324 - [350]. Κεφάλαιον ΙΔ'. "Όπου διηγείται τοὺς στίχους τῆς ἀπελπισμένης τοῦ ἔλκεινου βοσκοῦ, καὶ ἄλλα αἰφνίδια συμβεβηκότα. (σ. 325-327, ἄγραφες σελίδες, παραλείπονται στίχοι). σ. [328] Ἀρχ. : ἄρσεσε κατὰ πολλὰ τὸ τραγοῦδι. (σ. [348]. Κενὸ παραλείπονται στίχοι). Τελ. : τελειώνωντας ἐδῶ τὸ δεύτερον μέρος.

Α. Ἀκέφαλον. Λεῖπουν τὰ ἑπτὰ πρῶτα φύλλα. Ἡ ἀρίθμηση ἀπὸ τὴν σε-

ἐδὴ γὰρ ἴδον Ἰὼν ἵστορίαν Ἰωὶ Μαρτίνου,
καὶ τοῦ Μυρλίχου, καὶ λαῖτ' Ἰερυλάδου καὶ
δοῦν Κιατόλη. ὁ ὁ ποιῶν ἀποφάσκει νὰ
πάγει νὰ βρῆται Ἰὼν βοσκὸν πέλα Ἰὼν Μαρ
τίνου, καὶ νὰ τὴν βοηθήσῃ ὅσον ἤμι-
πορῶσε. ἀμὴν δὲν ἔπειτα καὶ λαβὴν
σοφονίαν, ὡς καὶ οἱ δηγητῆρες ἴσταν.
Ἰὼν Ἰὼν ἀληθινὴν ἵστορίαν. Ἰερυλάδου:
Ἰαὶ ἐδὲν ἔδωκεν μὲν ἐστὶ.
Σμαράγδα

Πίν. 1. Πανομοιότυπο ὑπογραφῆς τῆς Σμαράγδας δόμνας
στὴν τελευταία σελίδα τῆς μετάφρασης τοῦ Δὸν Κιχώτη

λίδα 15. Σελιδαρίθμηση ὡς τὴν σ. 324, οἱ ὑπόλοιπες ὡς τὴν σ. [350] χωρὶς ἀρίθμηση. Τὴν σ. 195 (τέλος τοῦ πρώτου τμήματος τοῦ πρώτου μέρους) ἀκολουθοῦν πέντε σελίδες χωρὶς ἀρίθμηση. Ἡ σ. 196 στὸ recto τοῦ ἐπομένου φύλλου. Κενὰ στίς σελ. 188, 189 (παραλείπεται μετάφραση ὕβρεων), σ. 252 - 256 (παραλείπονται στίχοι ἄσματος), σ. 324 - [328] (παραλείπονται στίχοι, τὸ τραγούδι τοῦ βοσκοῦ), σ. [347 - 348] (παραλείπονται στίχοι, ἐπιτάφια ἐπιγραφή). Στὴν σ. [350] τέλος τοῦ δευτέρου τμήματος τοῦ πρώτου μέρους.

Γ ρ α φ ῆ ἐπιμελημένη. Ὁ κώδικας εἶναι γραμμένος μὲ χ¹, στὴν σ. 350, χ² ἢ ὑπογραφή. Ἡ σελιδαρίθμηση σύγχρονη τοῦ κειμένου. Τέσσερα παράφυλλα στὸ τέλος τοῦ κώδικα. Κατάστασις καλή. Στάχωση χαρτονίνη - δερματίνη.

Β. σ. [350]. (χ²): ὑπογραφή Σμαράγδα δόμνα.

Λουκία Δρούλια